

Finn fem systemfel, politiker

| av Robert Gidehag

Systemkritik i samhällsdebatten är omodern. Nu handlar all politik om finjusteringar i det samhälle som alla tycks betrakta som perfekt. Men det finns fog för systemkritik, se bara på skatternas skadeverkningar.

FÖR OSS SOM ÖNSKAR förändring av det svenska samhället är det lätt att se att något skrämmande håller på att inträffa. Det handlar inte så mycket om ett långvarigt socialdemokratiskt maktinnehav eller om oppositionens förmåga till samordning och att utmana socialdemokratien. Det som är mest skrämmande är att den stora systemkritiken håller på att tyna bort. Ett krasst och tråkigt konstaterande är att allt för många röster som tidigare talat om de stora dragen, om de stora förändringarna, har tystnat. Nästan samtidigt.

Detta har skapat ett klimat där skattepolitik reducerats till frågor om arbetsutbud och konjunkturfrågor och där den offentliga sektorns storlek faktiskt allt mindre ifrågasätts. Större systemförändringar, som att reformera socialförsäkringen, ses som helt utopiska. Samtidigt finns en etablerad syn att varje skattekrona effektivt går till välfärdens kärnområden. I det allmänna medvetandet har det därmed etablerats som en sanning att det skulle vara omöjligt att röra utgiftssidan i den offentliga sektorn. Följden av detta är att skatterna endast kan sänkas i lågkonjunkturer (och då dessutom tillfälligt) med efterfrågestimulans som yttersta syfte. OK, för att vara rättvis, några skattesänkningar för arbetsutbudet kan diskuteras om man är "skattepolitisk hög".

Ett bra exempel på tidsandan såg jag i en ledarkommentar i somras från Lotta Gröning. Hon avfärdade ett seminarium arrangerat av Skattebetalarna i Visby, seminariet handlade om lägre skatter, som "från en annan tidsepok". Det förstår väl alla, utom möjligen Skattebetalarna, att de stora frågorna, som exempelvis om det är rimligt med en generell välfärdspolitik där även låginkomsttagaren betalar 60 procent i skatt, en gång för alla har dödats och är avgjorda? Vill man vara "inne" får man vackert avstå sådana utsvävningar och hålla sig med båda

fötterna på jorden. Marginal effekter, arbetsutbud och andra teknikaliteter skall det vara.

Systembevararna flyttar fram sina positioner och är av framgångsrik opinionsbildning riskerar att gå förlopad. Jag vill varna för denna utveckling. Jag vill också ge alla oss som trots allt tror på systemskifte råg i ryggen. Låt oss vända på steken. Det är faktiskt inte vi som är extrema. Det är Sveriges val av ekonomisk politik som är extremt. Förhållandet mellan stat och individ är faktiskt 60/40. En tro på en sänkning av skattetrycket med, säg 15 procentenheter, innebär inget annat än att Sverige skulle anpassa sig till det normala i vår omvärld.

I detta sammanhang skulle jag också vilja passa på att vara omodern och leverera lite systemkritik av traditionellt snitt. Jag har valt att sammanfatta min kritik av det svenska samhället, problem skapade av skatte- och välfärdspolitiken, i fem punkter. Dessa punkter kan i sin tur rubriceras med fem observationer som man med en enkel optisk granskning kan göra av det svenska samhället.

APOTEKET

Den första observationen är: köer på apoteket efter löning. Gå in på apoteket någonstans mitt i Stockholm den 25:e i månaden, ni kommer att slås av detta fenomen. Köerna är långa och ringlande och det tar betydligt längre tid att få hjälp än två dagar innan. Frågar man i kassan kommer den korrekta upplysningen att detta har sin förklaring i att "folk inte har råd att hämta ut sina mediciner innan lönen kommit". Stanna upp och fundera över detta. I Stockholm (landets i särklass ekonomiskt starkaste region) har vanlig arbetande medelklass så lite pengar veckan innan lönen att man ofta tvingas vänta med att hämta ut sin medicin (som ju måste betraktas som en rätt prioriterad vara).



Var det höga skatter eller rå kapitalism som lyfte Europa ur fattigdomen? Vy mot 1800-talets Londonbörs.

Förklaringen är förstås skatterna. Räknar vi in löneskatter, inkomstskatter och indirekta skatter tar stat, kommun och landsting mer än 60 procent av lönen. Sedan delas detta visserligen ut igen som diverse förmåner. Men offentligt anställda byråkrater och politiker har givetvis sämre kännedom än individerna själva om hur varje familj vill använda sina pengar. Det är en klen tröst att kunna bada billigt i kommunens simhall när det är svårt att få pengarna att räcka till huslånet och förmodligen hämtar man hellre snabbt sin medicin än att betala pengar till kommunala turistprojekt.

Skattepolitiken i Sverige har proletariserat medel- och arbetarklassen och gjort det onödigt svårt för stora grupper att klara sin egen vardagsekonomi. Lösningen kan aldrig vara mer bidrag – utan den rimliga metoden för att lösa detta är att sänka skatterna kraftigt så att mer stannar i den egna plånboken och blir föremål för egna beslut.

PANTBANKEN

Den andra observationen är på samma tema: ”reklam från pantbanken riktad till medelklassen”. Jag slogs av detta när jag åkte tunnelbana i juletid. På stora affischer uppmanas de som fått en oväntad utgift om några tusenlappar att vända sig till pantbanken. Alltid finns något

som kan säljas om tandläkarräkningen gick på 3 000 kronor – kanske mormors gamla vigselring. Detta är en tydlig indikation på att normala svenskar är fattiga inte bara i termer av löpande inkomst – utan också i termer av sparade pengar (så kallad nettoförmögenhet, tillgångar minus skulder).

Trettio procent av hushållen i Sverige har högre skulder än tillgångar och hushållet i mitten av förmögenhetshierarkin har ca 50 000 kronor på banken. Detta är mycket anmärkningsvärda siffror i ett internationellt perspektiv. Även i detta fall står förklaringen att finna i den svenska skattepolitiken, i den balans (eller snarare obalans) mellan privat och offentlig ekonomi som har skapats i detta land. Har man svårt att betala räntan på villalånet eller måste vänta till lönen för att hämta ut mediciner är det förstås orealistiskt att spara.

Det sparande som sker är socialiserat och går via den offentliga sektorn. Det tydligaste exemplet är pensionsystemet, men även andra saker som man i andra länder sparar till får man i Sverige via den offentliga sektorn. I andra länder får människor ofta ta ett större eget ansvar över detta sparande varför de själva kan disponera sina sparade medel i större utsträckning. Mycket stora grupper är i Sverige totalt beroende av stat och kommun, av politikerns och tjänstemäns beslut om något

oförutsett inträffar. Bättre exempel på att den svenska modellen skapar ottrygghet är svårt att finna.

TILLVÄXTHÄMMANDE

Men låt oss inte glömma den mer traditionella makroekonomiska systemkritiken. Det är inget fel på den, tvärt om. Den tredje observationen är helt enkelt att en sjuksköterska i Minnesota tjänar ungefär lika mycket som en svensk läkare. Förklaringen är enkel, men svår för många att ta till sig. Det handlar om tillväxt. Den amerikanska ekonomin har varje år varit bättre på att utvecklas och bli effektivare än den svenska. Det som beskrivs som en lågkonjunktur i USA, och som får centralbanken att sänka räntan, är i Sverige rena rama överhettningen. Inte bara den amerikanska ekonomin har vuxit snabbare – det samma gäller stora delar av den industrialiserade världen. Detta slår igenom på allt det som vi normalt förknippar med välfärd, bland annat löner. Därför tjänar sjuksköterskan i USA ungefär som en svensk läkare.

Idag är Sverige således ett medelmåttigt industriland och avståndet till de rikaste länderna ökar. Detta är allvarligt och kommer att bli allt mer allvarligt. Vi lever i en tid när våra referenser och krav allt mer formas av hur det ser ut internationellt och allt mindre av hur det var förr. Säkert var det så att på 1960-talet var det tillräckligt att uppleva att välfärden var bättre än på 1930-talet. Men idag jämför vi oss inte så mycket med hur det var 1970. Vi vill ha samma sjukvård och utbildning som i de delar av världen vi jämför oss med. Vi vill kunna ta del av deras teknik, köra med de mest miljövänliga och barnsäkra bilarna, ta del av den bästa sjukvården och så vidare. Allt detta gör att det är extra viktigt att hänga med de rikaste länderna. Annars kommer vi att få nöja oss med det näst, eller näst näst, bästa. Ekonomiska resurser är i grunden en förutsättning för allt som vi tar för givet, sjukvård, utbildning, fritid, miljöhänsyn och så vidare.

Jag vet att det som ekonom nästan är förbjudet att skriva, men jag skriver det ändå: det är ganska naturligt att skatter skadar tillväxten. Tillväxt, eller ekonomisk aktivitet, är i grunden summan av vad alla enskilda individer och hushåll beslutar sig för att göra idag, i morgon och många år framåt. Att jobba över eller gå hem, att utbilda sig eller inte, att starta företag eller gå på A-kassa, att måla om huset själv eller leja en målare, att skapa egna resurser eller leva av andras och så vidare. Hur man gör dessa val har helt säkert med ekonomiska incitament att göra. Och skatte- och välfärdssystemen påverkar dessa incitament. Höga skatter gör det mindre lönsamt att välja beteenden som är bra för samhällsekonomin som

helhet och välfärdsstatens alla möjligheter att få bidrag och subventioner av olika slag gör det mindre kostsamt att välja beteenden som är dåliga för samhällsekonomin som helhet. Den svenska modellen har haft, och har, sitt pris i utebliven tillväxt.

NYTT KLASSAMHÄLLE

Som bekant har vänsterns styrka i stor utsträckning varit de mer moraliska argumenten. De något mer ekonomiska angreppssätten, som de tre huvudargumenten jag hittills presenterat får sägas representera, har oftast slagits undan med tanken om att den svenska modellen står för mer subtila värden, som moral, sammanhållning och rättvisa. I ganska stor utsträckning kan man förstås acceptera ekonomiska brister om vinsten är just det "rättvisa samhället". Min fjärde observation är att vi ser ett nytt klassamhälles framväxt vid sidan av de konventionella systemen. Förklaringen är de långtgående utjämningsambitionerna av inkomster, den offentliga sektorns yttersta mål. En generell skatte- och välfärdsmodell som drivits så långt som i Sverige riskerar faktiskt att återskapa de orättvisor som den en gång infördes för att bekämpa.

För det första lönar det sig så lite att anstränga sig och göra karriär i Sverige att färre försöker. Många karriärsteg, framförallt för kvinnor, är till och med förlustaffärer. Även stora karriärsteg belönas i Sverige med ett fåtal tusenlappar. Om man skalar bort ett fåtal extremer bland hushåll, direktörer och liknande i toppen och deltidsarbetande och socialbidragsberoende och andra i botten av inkomsthierarkin, och funderar på hur det ser ut för "vanligt

Skattepolitiken i Sverige har proletariserat medel- och arbetarklassen.

folk" (70 procent av hushållen i Sverige) gäller faktiskt att det aldrig kan bli större skillnad mellan hushåll än i storleksordningen 20 000 kronor i månaden efter skatt och bidrag. Tänk på att detta gäller hela hushåll, och att hushållen med högre inkomst oftast är större och har fler barn. Att göra karriär i Sverige betyder alltså inte så värst mycket ekonomiskt. Signalen till arbetarsonen/dottern blir tydlig: "Visserligen ger vi dig möjlighet att gå i skolan och satsa på utbildning – men det är ingen idé för ditt liv kommer ändå inte att ändras speciellt mycket". Den svenska skattepolitiken låser in människor och minskar viljan och möjligheten att göra en klassresa.

För det andra leder detta till en väldigt svag koppling mellan inkomst och förmögenhet i Sverige, för dem som ändå försöker och satsar på karriären. Med förmögenhet i detta sammanhang menas helt enkelt alla tillgångar minus alla skulder. Mina egna arbeten tillsammans med en kollega (se Gidehag/Olsson 2003) visar att för 70 procent av hushållen spelar det ingen som helst

roll för förmögenheten vilken inkomst de har. De som tjänar bra blir inte rikare än dem som inte gör det i Sverige.

Vilka är det då som blir rika och som lyckas med sin karriär? Visst, självklart är de människorna i den absoluta samhällseliten där lönerna blir så höga att de även efter skatt räcker för att på allvar påverka tillvaron. Kanske rör detta någon eller några procent av befolkningen. Men utöver denna grupp är det frågan om en ytterst heterogen grupp, låt oss kalla det samhällsklass, som kännetecknas av att den har inkomster från andra håll än från arbetsmarknaden. Det kan röra sig om ren tur som lotterier eller lyckade bostadsaffärer (ett bra exempel är alla som haft en hyresrätt som blivit bostadsrätt), de som har rika föräldrar och som kan få pengar av dem, de som har turen att köpa sitt hem i rätt läge och en växande grupp som har svarta inkomster. Samtliga dessa inkomstkällor är sådana som inte har med egen ansträngning att göra och som man inte kan påverka själv, om man inte tillhör den grupp som bryter mot lagen och arbetar svart. För människor som har sin egen ansträngning och sin vanliga arbetsinkomst som enda källa till försörjning är det nästan omöjligt att påverka sin förmögenhetssituation eller vardagsekonomi. På detta sätt skapar det svenska högskattesamhället nya samhällsklasser och ett klassamhälle som är lika fast som det gamla som man en gång ville bekämpa.

DANDERYDS KRAVMASKINER

Den femte och sista observationen kommer från en rik (landets rikaste) Stockholmskommun – fenomenet kan benämnas "kravmaskiner i Danderyd". Det är självklart inte min avsikt att hänga ut en enskild kommun där jag dessutom inte själv bor, fenomenet finns överallt i olika tappning.

I Danderyd är det vanligt att man inte är särskilt förtjust i fastighetsskatten, förmögenhetsskatten eller bensinskatten (stadsjeepen och den feta BMW:n drar nämligen ganska mycket bensin), och som VD i den förening jag är VD i anser jag självfallet att detta ogillande av skatter är befogat. Problemet blir när Danderydsborna i nästa andetag gärna kräver en ny sporthall att spela ishockey i, mer resurser till (den egna) skolan och fler fröknar på dagis. Att det sistnämnda rimligen har något med skatterna att göra tycks bortglömt. Som sagt, många andra resonerar på samma sätt om sina bidrag och förmåner och ser en ökande skattebelastning på andra som ett ickeproblem. Poängen här är att bakom det vackra

talet om solidaritet döljer sig för växande grupper inget annat än egenintresse. Har man detta i bakhuvudet när man hör människor resonera om "rättvisa" eller "vettig politik" blir man faktiskt skräm av hur vanlig denna uppfattning är och hur ogenerat den framförs. För väldigt många är det självklart att kräva politiska åtgärder som gynnar en själv men som betalas av andra. För vissa handlar det om sänkta skatter utan krav på neddragning av de offentliga tjänster man nyttjar, för andra handlar det om mer bidrag som skall betalas med andras skatter. Växande grupper röstar för högre skatter, utnyttjar så många offentliga förmåner som möjligt och arbetar svart. Grunden är den samma, principen för politik bör vara: "andra skall betala åt mig".

Så skruvas skattetrycket kontinuerligt upp när olika grupper hela tiden lyckas få det stora kollektivet att betala de egna förmånerna. Skatter å ena sidan och offentliga utgifter å andra sidan används idag bara

i liten utsträckning till att hjälpa människor som faktiskt råkat i knipa.

Resten handlar om att betala sådant som vi egentligen skulle kunna betala själva. Men det är så mycket enklare, och billigare, att skicka notan för de egna livsvalen till andra. När så den offentliga sektorn blir så stor och anonym som i Sverige riktas allt mer kraft åt att försöka sno åt sig andras resurser istället för att skapa egna.

Kvar finns varken solidaritet eller rättvisa – bara en simpel kamp om andras resurser med egenintresset som enda ledstjärna.

Således finns, detta är förstås ingen nyhet, både ekonomiska och moraliska argument mot den svenska modellen i dagens tappning. Det betyder inte att all tidigare opinionsbildning för lägre skatter varit bra, eller att allt med dagens svenska modell är dåligt. Att analysera samhällsproblem med ett annat fokus än enbart den manlige storstadsboende höginkomsttagarens är förstås både klokt och nödvändigt. Men problemen med den svenska modellen liksom vinsterna av ett radikalt alternativ är så stora att den övergripande systemdiskussionen måste hållas vid liv. Även om vi som försöker göra det en tid riskerar att betraktas som omoderna.

Robert Gidehag (robert.gidehag@skattebetalarna.se) är VD i Skattebetalarnas förening.

Källa: Gidehag R, Olsson H, [2003], "Förmögenhetsbildning i Sverige: Egen karriär eller Bingolotto", HUI.



FOTO: Lars Finnerstad